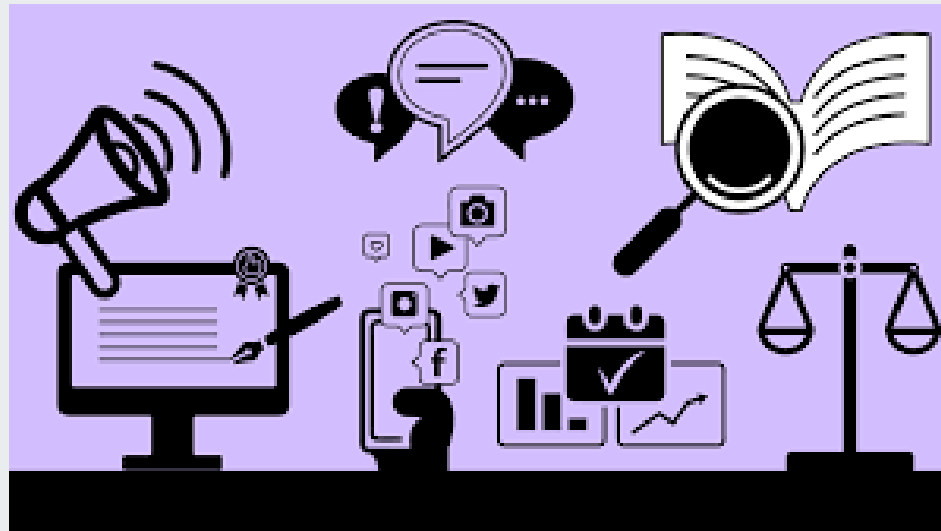

Källkritik

Kunskapskrav

- Eleven kan söka information om samhället och använder då olika källor på ett fungerande sätt och för underbyggda resonemang om informationens och källornas trovärdighet och relevans. (SH)

Det här ska du kunna efter de här två lektionerna

Del 1:

- Olika typer av källor
- Begreppen primärkälla, sekundärkälla och tredjepartskälla
- Kriterierna äkthet, tendens, beroende, tid

Del 2:

- Vilka knep som används i propaganda för att påverka människor (film)
- Hur språk och ordval medvetet och omedvetet används i olika texter
- Skillnaden mellan faktapåstående och värderings-påstående (övning)
- Begreppen subjektiv och objektiv
- Hur man kan se om en text är tendentiös (övning)

Lektion 1: Innehåll.

1. Genomgång
2. Viskleken
3. Två korta filmer om källkritik
4. Övning 1: Hitta ställen i texten som ni är kritiska mot.
5. Övning 2: Ta ställning, vilka påståenden kan ni lita på och varför utifrån de källkritiska frågorna?
6. Kort summering, vad har vi lärt?

Filmer om källkritik

<https://www.youtube.com/watch?v=M2MqifrLuKA>

<https://www.youtube.com/watch?v=DJHMBnAKDg>

2 saker att direkt tänka på när du ser en källa!

- 1. **Vem** ligger bakom källan? Framkommer det tydligt?
- 2. **Vad** verkar budskapet vara med källan? Åsikt? Sälja något? Informera?

Del 1: Vad är källkritik?

En metod som har sin utgångspunkt i historieforskningen och som innebär att du systematiskt (med hjälp av frågor) granskar källor och bedömer deras trovärdighet.

Vad är en källa?

En källa är platsen eller stället som du hämtar uppgifter ifrån. (till exempel till ett skolarbete)

Inom den traditionella källkritiken delas källor in i tre typer:

Tre olika typer av källor

- **Skriftliga.** Text i alla dess former, till exempel en reseskildring.
- **Muntliga. Intervjuer och vittnesmål,** till exempel ett radioprogram.
- **Kvarlevor:** till exempel en runsten, eller som här på bilden, en militärhjälm.

Är Google en källa?

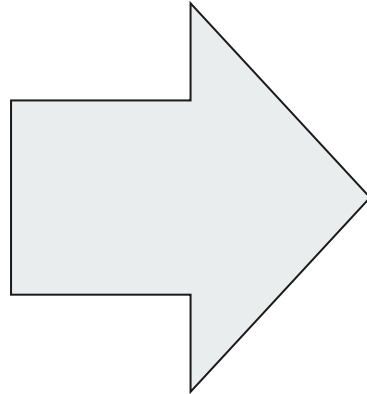
Sökmotorer är inte källor

Google

Yahoo

Youtube

Biblioteket i Fagersta

Nej!

Alla dessa är bara vägar till källor.

Den källkritiska metoden består av fyra delar!

- **B**EROENDE
- **Ä**KTHET
- **T**ENDENS
- **T**ID

Nu ska vi testa viskleken!

Beroende

Är källan en förstahands, andrahands eller tredjehands källa?

Är informationen från källan beroende av andra källor? (andra handskälla)

Primärkälla (första handskälla)

En berättelse av någon som varit med om Händelsen är en primär(första) handskälla.

Exempel:

En överlevande från förintelsen som i sin dagbok beskrev vad som hände.

En vas som beskriver hur människor levde under antiken och vilken teknik De kunde använda.

Sekundärkälla (andra hand)

Med sekundärkälla menas att den återger något som den ursprungliga källan förmedlat.

Flera sekundärkällor kan ibland tillsammans vara mer trovärdiga än en primärkälla.

”Enligt en av de boende i Kiev hördes en hög smäll när en av de ryska granaterna träffade ett flervåningshus”.

Viskleken:

Vem var första, andra, tredje handskälla i viskleken som vi testade?

Äkthet

Är källan vad den utger sig för att vara?

Är källan ett original eller en kopia?

Är den äkta eller falsk?

Kan vara svårt för er att avgöra, viktigt att det tydligt framkommer vem/vilka som ligger bakom källan och vad som är syftet med källan

Äkthet

Är källan vad den utger sig för att vara?

Är källan ett original eller en kopia?

Är den äkta eller falsk?

Läs texten, på hur många ställen finns det anledning att vara kritisk? 3?4?6?

- “Enligt en ny undersökning är det farligt att borsta tänderna med färgad tandkräm. Allt fler borstar tänderna med färgad tandkräm visar en rundringning. Experter anser att den färgade tandkrämen kan ge upphov till tandköttscancer. Detta har dock folktandvården velat hålla tyst om, uppger initierade källor. När detta blev känt bland föräldrar blev det en folkstorm.”

Tips!

Tänk utifrån **Vem** som är avsändare av budskapet, framgår det tydligt med tydliga hänvisningar kring **Vem?**

Texten använder sig av svepande och otydliga slutsatser, till exempel oklart hur många som deltagit i studien eller blivit upprörda.

Texten har inga tydliga källhänvisningar
= LÅG TROVÄRDIGHET!

- “Enligt en ny undersökning är det farligt att borsta tänderna med färgad tandkräm. Allt fler borstar tänderna med färgad tandkräm visar en rundringning. Experter anser att den färgade tandkrämen kan ge upphov till tandköttscancer. Detta har dock folktandvården velat hålla tyst om, uppger initierade källor. När detta blev känt bland föräldrar blev det en folkstorm.”

1. “Enligt en ny undersökning” – Vem ligger bakom undersökning, vad är syftet med den, hur gick undersökningen till?
2. “Allt fler” – Hur många är allt fler?
3. “En rundringning” – hur många har man ringt till? Alla?
4. “Experter anser” – Vilka experter då, finns det andra experter som tycker annorlunda?
5. “Uppger initierade källor” – varför får vi inte veta källorna?
6. “Det blev en folkstorm” – Hur många ska reagera för att det ska räknas som folkstorm?

Tid

Är informationen aktuell eller kan det finnas nyare?

Hur långt efter det som inträffat upprättades källan?

Källor som skapats närmare i tiden i förhållande till det som de vittnar om anses vara mer trovärdiga.

<https://www.aftonbladet.se/nyheter/a/6rb3r/varldsberomda-vita-algen-ska-skjutas>

<https://www.svt.se/nyheter/lokalt/varmland/over-12-000-underskrifter-for-att-bevara-vita-algen>

FAKTA: Bygger på
många olika källor och
perspektiv som ger **en hel**
bild för att förklara något!

OBJEKTIV= FAKTA

Tendens

- Finns det värderingar i informationen från källan? (åsikter)
- Vad vill källan? (personen) Svartmåla? Försköna?

Hög tendens:

En Moderat som ska beskriva Socialdemokraternas politik.

En Djurgårdare som ska förklara vad denne tycker om Hammarby.

Låg tendens:

Skolverkets senaste rapport om resultatet från PISA-studien.

Värdering/åsikt:

Bygger på att en person
har åsikter om något! vad
den **själv tycker** om
något.

SUBJEKTIV= ÅSIKT.

Skulle du vara misstänksam om

TROVÄRDIGT? INTE TROVÄRDIGT?

- du läser matsedeln på skolans webbplats och det står att det under tre veckor bara är pizza, taco och hamburgare på menyn?
Trovärdig källa, osannolikt budskap.

DEM
VEM ÄR KÄLLA?

- en klasskamrat säger att matematikläraren har fått en ny uppgift för ett prov till imorgon?
SEKUNDÄR KÄLLA/HÖG TENDENS!

VARFÖR SÄGS DET?

- Google skickar ett mejl till dig som säger att du vunnit 10 000 dollar i en tävling?

OKLAR PRIMÄRKÄLLA/ HOG TENDENS-VILL TJÄNA PENGAR?

- din mamma säger att skolan håller stängt en vecka för att taket har ramlat in?

SEKUNDÄR KÄLLA/LÅG TENDENS

- din kompis säger att i sociala medier kan du vinna en resa genom att sprida en bild av en flygbiljett för ett flygbolag?
SEKUNDÄR KÄLLA/ DÅLIG HÄNVISNING TILL PRIMÄR KÄLLA

- din mormor säger att Star Wars är den bästa film hon någonsin sett?
PRIMÄR KÄLLA/LÅG TENDENS

- din kompis säger att en ny film är farligt för barn?
SEKUNDÄR KÄLLA/HÖG TENDENS/TROVÄRT BUDSKAP

- Myndigheten för samhällsskydd och beredskap [↗](#) uppger att Hesa Fredrik ska höras varje måndag för att öka kunskapen om VMA (Viktigt Meddelande till Allmänheten) [↗](#) ?
PRIMÄR KÄLLA/LÅG TENDENS.

- Statens medieråd säger att en ny åldersgräns [↗](#) ska införas på filmer? Den nya åldersgränsen innebär att inga barn under 18 år får gå på bio utan målsmans sällskap.
PRIMÄR KÄLLA/LÅG TENDENS

- FC Barcelona skickar ett mejl som säger att du kan vinna två biljetter till en match? Allt du behöver göra är att klicka på en länk.
PRIMÄRKÄLLA? ELLER FEJK? TROLIGEN SPAM

Gör övning 2:

Utifrån **VEM** och **SYFTE** och **BÄTT** (beroende, äkthet, tendens, tid)

Vilka källor anser ni är trovärdiga? sätt ett **T** framför, fundera kort varför ni anser denna är trovärdig.

Vilka källor anser ni inte är trovärdiga? Sätt ett **I** framför, , fundera kort varför ni anser denna är trovärdig.

Kan du svara på frågorna?

- Vad är äkthet?
- Vad har tid med källkritik att göra?
- Vad menas med beroende när man pratar om källkritik?
- Vad menas med tendens?

Del 2:

- Propaganda
- Att skilja mellan fakta och åsikt/värdering.
- Subjektiva och objektiva källor.

“Det nya hotet” Vi ser filmen, efteråt ska ni diskutera frågorna som jag skrivit på tavlan!

<https://youtu.be/qJBvyJRwEkU>

Vad är dina tankar efter inslaget?

- **Vilka** är det som **uttalar sig** i filmen?
Vilka yrkesgrupper representeras?
- **Vad är budskapet?** Vad vill man berätta?
- **Vad tänker du** när du ser filmen?
Berätta!
- **Tror du att detta är sant?** Varför?
Varför inte?

“Det nya hotet, del 2”

<https://youtu.be/-Vw8JcMHH6M>

Hur gjorde de filmen?

Vilka knep har man använt sig av?

Vi sammanfattar

Överdrifter

Utelämnar viktig fakta

Fokuserar på detaljer som gör att helheten inte blir verklig

Målar ut en grupp "tvättbjörnen" som en syndabock

Undvika att berätta vem som är avsändaren och varför man gjort filmen

Använda mörka och suddiga bilder

Dyster musik

Vanliga människors åsikter - gruppträck

Klippa bort frågan som är ledande ställd på ett helt annat sätt än vi tror

Använder titlar som ger sken av att vara experter

Förmedla att myndigheter döljer information för oss

Använda artiklar från olika länder, utspridda på lång tid

Fejkade bilder (tvättbjörnen var en hund)

Överföring - Klippa ihop äckliga bilder med bilder på det vi vill att du ska känna hat eller äckel mot.

Förvränga statistik (70000 dör av rabies varje år) , ja men över hela världen och det är inte tvättbjörnen ensamt skyldig till.

Kommer du ihåg?

- Olika typer av källor, vilka tre pratade vi om?
- Begreppen primärkälla, sekundärkälla, vad skiljer dessa åt?
- De källkritiska kriterierna,
- Vilka knep som används i propaganda för att påverka människor

En reklamfilm om en kommun

<https://youtu.be/3jeRYJaAxiE>

Vilka tricks känner du igen från filmen “Det nya hotet” ?

VAD MENAS MED PROPAGANDA?

Propaganda är information som används för att påverka, ofta stora grupper av människor, att tycka eller göra på ett visst sätt.

”Sol Nova, Samhälle 7”

Propaganda använder ofta olika knep för att spela på dina känslor, så att du till exempel ska tycka synd om någon eller känna rädsla för något.

Att skilja mellan fakta och åsikt

Ett faktapåstående är något som kan vara sant eller falskt.

Antingen är det klockan sju som filmen börjar eller så är det fel.

När du ska visa att du har rätt hänvisar du till källan, t.ex. SF:s biotider.

Ett värderings-påstående är något man håller med om eller inte.

Antingen håller du med om att rosa är en fin färg eller så gör du inte det.

När du ska visa att du har rätt krävs att du har argument som påverkar de andra att tycka likadant. Det är här som propaganda används. Då spelar man på dina känslor och din rädsla för att få dig att tycka likadant.

Faktapåstående

Det är 10 grader kallt
ute

Napoleon utsåg
sig till kejsare
1810

Brons är en
legering av koppar
och tenn

Berlinmuren
föll 1989

Affären
öppnar
klockan tio

Hans skostorlek
är 45

Ett hårstrå
växer ca 0,3
mm per dygn

Värderings-påstående

Det är kallt här
inne

Det är fult med
keps

Katter är
lömska djur

Han är snål

Hon är väl inte
bättre än vad
du är?

Han har stora
fötter

Håret växer
snabbt

Kan du skilja dem åt?

Han är lång

Olof Palme
mördades
1986

Det är 23
grader varmt
här inne

Franska
revolutionen
startade 1789

Hon är 153 cm
lång

Det låg ett
hus på ön

Franska
revolutionen
var en kamp
för rättvisa

Det är en illa
berömd stad

Kaffe smakar
beskt

**RINGA IN DE SOM ÄR FAKTA-
PÅSTÅENDEN!**

Kan du skilja dem åt?

Han är lång

Olof Palme
mördades
1986

Det är 23
grader varmt
här inne

Franska
revolutionen
startade 1789

Hon är 153 cm
lång

Det låg ett
hus på ön

Franska
revolutionen
var en kamp
för rättvisa

Det är en illa
berömd stad

Kaffe smakar
beskt

Subjektiv

Att en text är **subjektiv** innebär att den innehåller **ett personligt ställningstagande**. Den innehåller också **ett värderande inslag**

I sådana texter brukar **värdeord** förekomma och som visar vad den som skriver texten **tycker eller känner**.

Objektiv

Att en text är **objektiv** innebär att den **inte innehåller ett personligt ställningstagande**.

Alltså det gäller att subjektivt återge något **utan att värdera** det och inte heller ta ställning.

I en sådan text har man gjort allt man kan för att **inte använda värdeord**. Det är svårt och ibland tänker man inte på hur olika ordval påverkar läsaren.

Vilket språk används?

Genom ordval, omedvetna eller medvetna, så förmedlar vi en åsikt.

T.ex.

“Lars är en petig person. Han blir hysterisk när man lagt något på fel ställe.”

“Lars är en noggrann person. Han blir arg när man lagt något på fel ställe.”

Plus- och minus-ord

Sparsam

Omtalad/känd

Noggrann

Bra

Arg

Snål

Beryktad

Petig

Medioker

Hysterisk

Varför ska man sträva efter att vara objektiv?

“Det som är sant för dig behöver inte vara sanning för mig!”

“Men vetenskapen förutsätter att man strävar mot objektivitet och undviker subjektivitet. För vad ska man tro på om alla bär på sina egna sanningar?”

“En sanning är sanning tills någon bevisar motsatsen! Jorden var faktiskt platt innan vetenskapsmän lyckades bevisa att den var rund och därefter kom andra och la fram bevis på att den var tillplattad vid polerna. Men vem vet vad man kommer fram till om 100 år.”

https://larare.at/svenska/moment/subjektivitet-objektivitet/subjektivitet-objektivitet_fakta.html

Övning

1. Hitta och markera plus- och minus-ord i följande nyhetsartiklar.
2. Hitta nu värderings-påståenden, stryk under dessa, alltså där det är åsikt inte fakta.
3. Vilken av de båda versionerna skulle du säga är tendentiös? Alltså, finns det värderingar i informationen från källan?

Samma nyhet - olika rapportering

2015-08-30

Ännu en skottlossning i ökänd Göteborgsförort på söndagskvällen Vid 18-tiden på söndagskvällen skedde ännu ett skottdåd i den illa beryktade, invandrardominerade Göteborgsförorten Biskopsgården. Två gärningsmän som färdades på mopeder sköt mot två män vid Friskvåderstorget. Den ene mannen träffades i benet och i sidan. Han ska dock ha varit vid medvetande när han kördes till sjukhus.

2015-08-30

Det var vid klockan 18 på söndagen som polisen fick larm om en misstänkt skottlossning på Hisingen i Göteborg. En boende kring Friskvåderstorget säger sig ha sett minst sju polisbilar och två ambulanser på väg till torget. Därefter ska en polisbil och en ambulans ha återvänt in mot centrum. XX:s utsända team berättar att polisen vid klockan 18.45 blockerar ett körfält på Älvsborgsbron och att poliser i skottsäkra västar befinner sig vid påfarten på bron på Hisingssidan. De bekräftar att det delvis är på grund av skottlossningen.

– Det är bland annat därför vi står här, säger polisen på plats till XX. Skjutningen har skett vid Friskvåderstorget. Mannen sköts i benet och i sidan, men var vid liv när han fördes till ambulans.

Samma nyhet - olika rapportering

2015-08-30

Ännu en skottlossning i **ökänd** Göteborgsförort på söndagskvällen. Vid 18-tiden på söndagskvällen skedde **ännu ett skottdåd** i den **illa beryktade, invandrardominerade** Göteborgsförorten Biskopsgården. Två gärningsmän som färdades på mopeder sköt mot två män vid Friskvåderstorget. Den ene mannen träffades i benet och i sidan. Han ska dock ha varit vid medvetande när han kördes till sjukhus.

2015-08-30

Det var vid klockan 18 på söndagen som polisen fick larm om en misstänkt skottlossning på Hisingen i Göteborg. En boende kring Friskvåderstorget säger sig ha sett minst sju polisbilar och två ambulanser på väg till torget. Därefter ska en polisbil och en ambulans ha återvänt in mot centrum. XX:s utsända team berättar att polisen vid klockan 18.45 blockerar ett körfält på Älvsborgsbron och att poliser i skottsäkra västar befinner sig vid påfarten på bron på Hisingssidan. De bekräftar att det delvis är på grund av skottlossningen.

– Det är bland annat därför vi står här, säger polisen på plats till XX. Skjutningen har skett vid Friskvåderstorget. Mannen sköts i benet och i sidan, men var vid liv när han fördes till ambulans.

Citat om lögner

“Det är lättare att tro på en lögn man har hört tusen gånger än att tro på fakta som ingen tidigare hört.”
(Adolf Hitler)

“Folkets stora massa faller lättare offer för en stor lögn än för en liten.” (Adolf Hitler)

“Gör lögnen stor, gör den enkel, fortsätt berätta den och så småningom kommer de att tro på den.” (Adolf Hitler)

Kommer du ihåg?

- Hur språk och ordval medvetet och omedvetet används i olika texter?
- Skillnaden mellan faktapåstående och värderings-påstående?
- Begreppen subjektiv och objektiv?
- Hur man kan se om en text är tendentiös?

Källkritiska resonemang

<https://www.youtube.com/watch?v=CrsdtGAobXQ&t=38s>

<https://www.levandehistoria.se/klassrummet/kallkritik-historiebruk-rasism/elevsida-kallkritik>

På sidan 117 i boken har du en lathund för hur du jobbar med källkritik:

Vem?

Myndighet, privatperson eller expert? Går att lita på? Går att kontakta?

Vad?

Vad handlar källan om? Fakta eller åsikter?

Varför?

Varför är innehållet publicerat?

Presentera fakta? Övertyga dig/sprida åsikter? (debattartikel, ledare)

Hur?

Ser källan ut?, tydlig eller slarvigt skriven, källhänvisningar.

När?

Är texten skriven/innehållet senast uppdaterat?

Tendentiös

När det endast är en vinkel på nyheten, andra sidans synpunkter/åsikter tonas ner.

Fråga oppositionen (tex S) vad de tycker om regeringens arbete så kommer det vara ett tendentiöst svar, eftersom S vill ha regeringsmakten i framtiden och ser det subjektivt!